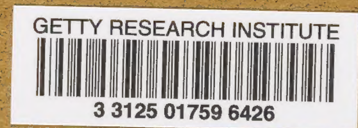
REMBRANDT-ETSEN

I

REMBRANDT-ETSEN

UIT HET RIJKS PRENTENKABINET TE AMSTERDAM

UITGEGEVEN ONDER LEIDING VAN J. PHILIP VAN DER KELLEN DZN.

DRIE PORTEFEUILLES
ELK INHOUDENDE 12 NUMMERS:
I. BIJBELSCHE VOORSTELLINGEN
II. PORTRETTEN
III. LANDSCHAPPEN

LICHTDRUK L. VAN LEER & CO. AMSTERDAM

PORTEFEUILLE I

UITGAVE DER KONINKLYKE STEARINE KAARSENFABRIEK GOUDA

TYP. GEBROEDERS BINGER AMSTERDAM.

Rembrandt Harmensz. van Rijn, geb. 15 Juli 1606 te Leiden, overleed te Amsterdam 4 Oct. 1669, 63 jaar oud, in zijn woning op de „Roosegraft overt Doolhoff" (thans Rozengracht No. 184, waar een gedenksteen is aangebracht) en is aldaar 8 Oct. in de Westerkerk begraven. Zijn vader was de molenaar Harman Gerritsz. van Rijn, begraven in de St. Pieterskerk te Leiden 27 April 1630, zijn moeder Neeltje Willemsdochter van Zuytbrouc, begraven 14 Sept. 1640, eveneens in de St. Pieterskerk te Leiden. Rembrandt was op één na de jongste van een zestal broeders en zusters, die behalve hij, geen van allen van bijzondere beteekenis zijn geweest; zijn broeder Adriaen bijv. was schoenmaker. 20 Mei 1620 werd Rembrandt student in de letteren aan de Akademie te Leiden, bleef daar slechts tot einde van dat jaar om in de leer te gaan bij Isaacz. van Swanenburch, schilder te Leiden. Op 17 j. leeftijd was hij gedurende een half jaar onder leiding van den schilder Pieter Lastman te Amsterdam, vervolgens (1624) tot na 20 Juni 1631 te Leiden, einde 1631 weder te Amsterdam. In Juli 1632 tot na Febr. 1635 woonde hij „op de Brestraet aen St. Anthonissluys" ten huize van den kunsthandelaar en uitgever Hendrick van Ulenburch. 22 Juni 1634 huwde de 26 j. Rembrandt de 21 j. Saskia van Ulenburch (nicht van genoemden Hendrick van Ulenburch), geboortig uit Leeuwarden en toen woonachtig te Franeker bij haar zieke zuster Antje Maccovius. Saskia was de jongste dochter van de 9 kinderen van Lambertus van Ulenburch, burgemeester van Leeuwarden († 3 Juni 1624) en Sjukje Osinga († 17 Juni 1619). Het huwelijk had plaats te St. Annaparochie in de grietenij het Bildt, uit het huis van Saskia's zuster Hiskje, die met den secretaris van het Bildt, Gerrit van Loo, gehuwd was. Febr. 1636 woont Rembran dt in de Nieuwe Doelenstraat. 5 Jan. 1639 koopt hij voor *f* 13000 (thans met ± *f* 30000 gelijkstaande) om in termijnen te betalen, doch binnen 6 jaar tegen 5% rente „een huys en erve aan de suytzijde van de Breestraet, wesende het tweede huys buytenwaerts van de St. Toonissluys". De betalingen van dit huis (in 1606 gebouwd) hebben Rembrandt heel wat zorgen gebaard. In 1907 is deze, in den loop der tijden op erbarmelijke wijze, zoowel in als uitwendig, verknoeide woning aangekocht door de Stichting Rembrandt-Huis, die haar liet restaureeren en er een collectie etsen en teekeningen door Rembrandt, gedeeltelijk in bruikleen, heeft aangelegd en die verzameling met eenige schilderijen der XVIIe eeuw, tegen matigen entreeprijs ter bezichtiging heeft gesteld. De Stichting Rembrandt-Huis breidt deze verzameling steeds uit. Van 1637 af kocht Rembrandt, veelal op veilingen, schilderijen, prenten, oudheden en wat al niet meer. Mr. Andries Pels, koopman en dichter, overleden te Amsterdam 1681, zegt o.a. van Rembrandt:

„Die door de gansche Stad op bruggen en op hoeken,
Op Nieuwe, en Noordermarkt zeer yv'rig op ging zoeken
Harnassen, Moriljons (helmen), Japonsche Ponjerts, bont,
En rafelkraagen, die hij schilderachtig vond".

12 Jan. 1639 woont Rembrandt „op die binnen-emster (amstel) thuijs is genaemt die suyk erbackerrij". Uit deze woning is op dien datum een brief door hem aan den secretaris van prins Frederik Hendrik, Constantijn Huygens, geschreven over twee schilderijen „weesende het een daer dat doode lichaem Chrisstij in den graeve gelecht wert ende dat ander daer Christus van den doode opstaet dat met groote verschrickinge des wachters", welke schilderijen hij voor den prins heeft gemaakt. Rembrandt vraagt „dusent guldens" voor elk doek „doch soo Sijn Hoocheijt dunckt, dat sijt niet en meerijt eeren sal naer syn eygen believen minder

geeven, mij verlaetende op Sijn Hoocheijts kennis en discreesy". (Beide schilderijen gereproduceerd in Bode „Rembrandt" II Nos 127 en 128) berusten thans in de Alte Pinacothek te München). De Prins wil slechts *f* 600.— voor elk schilderij geven. Rembrandt neemt daar genoegen mede mits „de 2 ebbene lijsten en de kas dat samen 44 guldens is mocht by geordyneert werden". 17 Febr. 1639 ontvangt hij de 1244 gld., na er Huygens verscheidene brieven over geschreven te hebben, daar hij om geld verlegen is. 2 Nov. 1640 krijgt Rembrandt zijn moeders „erfportie", 2490 gld. 22 Sept. 1641 wordt een zoon Titus gedoopt. 5 Juni 1642, ziek te bed liggend, maakt Saskia in de woning in de Breestraat haar testament. Titus wordt haar eenige erfgenaam (de drie andere kinderen waren reeds dood), en Rembrandt „tot herhuwens ofte niet herhuwende tot stervens toe in volle possessie ende vruchtgebruyck van alle hare naertelatene goederen sal blijven sitten". 9 Dagen na dit testament, 14 Juni 1642, overleed Saskia, 29 jaar oud, en werd 19 Juni in de Oude Kerk begraven. In dit jaar maakte Rembrandt zijn meest beroemde schilderij, de z.g. „Nachtwacht", Cat. Rijks Museum No. 2016. Geertghe Dircx, weduwe van den trompetter Abraham Claesz, verzorgster van Titus, bleef bij Rembrandt tot ongeveer 1649, waarna de 23 j. Hendrickje Stoffels de plaats van „gouvernante" bij Rembrandt innam. 24 Juni 1648 maakt Geertghe „siecklijck van lichaem" haar testament en Titus wordt haar universeele erfgenaam, onder beding dat Trijntje Beetz te Hoorn honderd gulden en haar portret (hoogstwaarschijnlijk wel door Rembrandt geschilderd) zou krijgen en Geertghes moeder haar lijfgoederen, behalve de gouden sieraden. 15 Juni 1649 krijgt Geertghe die „sedert dat sy gegaen is uyten huysen van Rembrant op een camer woonen" geldgebrek en vraagt aan haar „gewesene Meester Rembrant onderstand ook om haar goed, dat verset is, van silver en gout wederom te lossen" en „belovende voorts zij Geertghe Dircx haer nu soo te comporteren en eerlyck te dragen, dat d'roosringh met diamanten en neffens al haer ander goet (grootendeels aan Saskia toebehoord hebbende) op haer overlijden vrij ende onbelast bij haer sal nagelaten worden". Rembrandt zal haar helpen op conditie dat Titus haar erfgenaam blijft. Zij wil het contract niet teekenen omdat zij het bedrag dat Rembrandt haar zou geven te gering vindt en daagt nu Rembrandt 23 Oct. 1649 voor het gerecht, verklarende o.a. dat hij „haer mondelycke trouwbeloften heeft gedaen ende haer daer over een rinck gegeven, versoeckt van Gedaechde getrout te mogen werden ofte andersins dat hij haer onderhout doe". Het einde is dat Geertghe meer geld uitgekeerd zal krijgen dan Rembrandt haar eerst zou geven. 4 Juli 1650 wordt zij op verzoek van haar broeder Pieter, die timmerman op het schip „de Bever" is, naar het tuchthuis te Gouda (een inrichting voor zielszieken) gebracht en daar eindigt dit treurig leven. Rembrandt die de hierdoor veroorzaakte kosten betaald had, verlangde later door geldgebrek gedwongen, het geld van Pieter terug, die het echter niet gaf, zoodat Rembrandt hem in de gijzeling liet zetten. In 1653 raakt Rembrandt in groote geldzorgen. 30 Oct. 1654 werd een derde dochter Cornelia gedoopt (twee dochtertjes waren reeds overleden). In 1656, het jaar van Rembrandts Anatomische les van Prof. Deyman, Cat. Rijks Museum No. 2018, werd hij insolvent verklaard en 25 en 26 Juli werd inventaris opgemaakt van zijne bezittingen, waaronder zijn „de schilderijen mitsgaders meubilair ende huysraet bevonden in den Boedel van Rembrant van Rijn, Gewoont hebbende op de Breestraet bij de St. Anthonissluijs". Wat Hendrickje en de 2 j. Cornelia toebehoorde werd niet opgeschreven. Rembrandt die nimmer buiten Nederland is geweest, behalve wellicht eenigen tijd in Engeland, had zooals uit den inventaris blijkt, een verzameling bijeengebracht, waarop Vondel's „O reisgezinde geest gij kunt de moeite sparen En zien op dit Tooneel de Weerelt groot en ruim" zou kunnen doelen. De verzameling bevatte o.a. een groot aantal schilderijen door Rembrandt-zelf en door Hercules Seghers (van dezen tot voor

korten tijd miskenden grooten kunstenaar, wiens naam nog steeds tevergeefs gezocht wordt onder de straatnamen van Amsterdam, waren 8 schilderijen aanwezig). W. J. Steenhoff in de Nieuwe Gids, Jaarg. 1899 en Dr. Abr. Bredius (zie het belangrijke op sympathieke wijze geschreven artikel in Oud-Holland Jaarg. 1898) behooren tot de eersten, die ertoe hebben bijgedragen dat meer de aandacht op Seghers werd gevestigd. Het Rijksprentenkabinet bezit van Seghers (± 1570—1640 Amsterdam) een groot aantal van diens wonderlijke etsen, gedeeltelijk in kleur en meest landschappen afbeeldende, waarvan Rembrandt zonder twijfel een aantal in zijn verzameling heeft gehad. Rembrandt heeft zelfs op de koperen plaat, waarin door Seghers geëtst was een landschap met „Tobias met den visch, geleid door den engel," welke voorstelling gevolgd is naar de prent van Hendr. Goudt, die deze gemaakt heeft naar de schilderij van Adam Elsheimer, thans in de National Gallery berustende, de figuren van Tobias met den visch en den engel uitgeslepen en daarvoor in de plaats geëtst een vlucht uit Egypte, een daad die tegenover het talent van Seghers niet aangenaam aandoet, te meer daar diens werk op dat van Rembrandt van invloed is geweest. 't Ligt voor de hand dat na Seghers' dood, Rembrandt in het bezit is gekomen van diens platen en wie weet hoeveel van die platen Rembrandt na uitslijping voor zijne etsen heeft gebruikt. Verder waren er schilderijen van Lucas van Leyden, van Eyck, Jan Pinas, Pieter Lastman, Annibale Carracci, Aertgen van Leyden, Raffael da Urbino, Giorgione, Adr. Brouwer, Palma Vecchio, Joh. Porcellis, Simon de Vlieger e.a. Vervolgens teekeningen en prenten van de „principaelste meesters van de heele werelt" en boeken w.o. „D'Medea van Jan Six, treurspel", Amsterdam 1648, met een ets van Rembrandt. De volgende werken zullen ook wel aanwezig zijn geweest nl.: Piedra gloriosa o de la estatua de Nebuchadnesar, door den rabbijn Menasseh ben Israel, Amsterdam 1655, met 4 etsen door Rembrandt; „der Zeevaert Lof" door Elias Herckmans, Amsterdam 1634, met een ets door Rembrandt; Schabalje's „Den grooten Emblemata Sacra", Amsterdam 1654, met een ets door Rembrandt. Ook behelsde de verzameling aardgloben, O.I. artikelen, harnassen, pieken, helmen w.o. een van een reus, beelden, zee- en landdieren, horens en zeegewassen, medaljes en boetseersels o.a. „De doode beeltenis van prins Maurits op syn eygen natuurlijck weesen afgegoten", waarvan de pleistervorm ook in Rembrandts bezit was, een „pertije antiekse lappen van diversche coleuren" etc. etc. (Bij de inventarisatie werd zelfs het „Lijnwaet, 't welk geseijt op den bleeck te syn" niet vergeten).

14 Febr. 1658 wordt Thomas Jacobsz. Haeringh „geauthoriseerd de meubelen ende huysraet concerneerende den boedel van Rembrandt van Ryn" te verkoopen.

Verkoopbiljet. § 1. De Curateur (curator was de notaris Henricus C. Torquinius) over den Insolventen boedel van Rembrandt van Rijn, konstigh Schilder, sal, als bij de E.E. Heeren Commissarissen der Desolate Boedelen hier ter Stede daertoe geauthoriseert, by Executie verkopen de vordere Papier Kunst, onder denselven Boedel als noch berustende, bestaende in de konst van verscheyden der voornaemste so Italiaensche, Fransche, Duytsche ende Nederlandtsche Meesters ende by denselven Rembrandt van Ryn met een groote curieusheyt te samen versamelt.

§ 2. Gelyck dan mede een goede partye van Teeckeningen ende Schetsen van denselven Rembrandt van Ryn selven.

§ 3. De verkopinge sal wesen ten daghe, ure ende Jahre als boven (nà 24 Sept. 1658) ten huyse van Barent Jansz. Schuurman, Waert in de Keysers Kroon, in de Kalverstraet, daer de verkopinge voor desen is geweest. Segget Voort. (Van deze verkooping in 1657 is geen verkoopbiljet aanwezig).

Het moet voor Rembrandt heel wat geweest zijn om van dit huis in de Breestraat en van al de kunstschatten, die hij met ware kunstenaarspassie bijeenverzameld had, op deze wijze afstand te moeten doen, niet meer in staat te zijn zijne leerlingen op de groote en op de cleyne Schildercaemer te kunnen aanhouden. Zijn werkkracht werd door dit alles niet verlamd. Hij bleef zich houden aan zijne in 1634 geschreven woorden in het album van Burchard Grossmann den Jonge uit Weimar, die in dat jaar een reis door Nederland maakte:

Een vroom gemoet
Acht eer voor goet.

15 Dec. 1660 verklaart Rembrandt, die door zijn bankroet geldgebrek heeft, van Titus 950 gld. en van Hendrickje Stoffels 800 gld. ontvangen te hebben „die hij belooft respective aen deselve te sullen restitueeren soo haest hij wederom door schilderen yets mocht comen over te winnen". Titus en Hendrickje verlengen hun compagnieschap sedert ruim twee jaar aangegaan, en er wordt overeengekomen, dat Rembrandt „by haarlieden soude inwonen de kost en dranck hebben en vry van huishouding en huyr syn, mids dat hy so veel mogelyck partyen in alles bevordelyck is en het proffyt van de compaignie soeckt, gelyck hij oock hiermede aenneemt en belooft van (alle) soodanige schilderyen en provenuen van dien als hij tharen huyse (sal) comen te schilderen en ooit bevonden sullen worden", afstand te doen zoodat Rembrandts schuldeischers door die maatregels van de deur werden gehouden. Op Zondag 7 Aug. 1661 maakt de 35 j. Hendrickje Stoffels „wonende op de Roosegraft overt nieuwe Doolhof," sieckelyck van lichame" haar testament en „verclaert haer kind Cornelia van Rhyn tot hare erfgenaam onder conditie dat mocht Cornelia overlijden zonder „lijffsgeboorte int leven naer te laten," Titus erfgenaam wordt. Tot voogd stelt testatrice aan over ‚haer voorz. kindt desselfs vader Rembrandt van Ryn". Voorts wil zij dat de compagnieschap met Titus wordt voortgezet door „de voorsz. Rembrandt soo lange het hem geraden dunkt". Mocht haar dochter voor haar komen te overlijden dan wordt Titus haar eenige erfgenaam, en mocht Titus later in het bezit van hare goederen komen dan moet Rembrandt het vruchtgebruik ervan hebben tot aan zijn dood toe. Het testament heeft zij met een kruisje onderteekend, evenals het contract van den 15 Dec. 20 Oct. (74 dagen na haar testament) onderteekent Hendrickje (alweer met een kruisje) een verklaring omtrent een opschudding, die een dronken man bij hare woning teweeg heeft gebracht. Zou dit zetten van een kruisje een teeken zijn dat Hendrickje reeds lang ernstig ziek was? Dat ze schrijven kon bewijst de onderteekening in hare verklaring tegen Geertghe Dircx, dd.: 1 Oct. 1649. Na 26 Oct. 1661 is er omtrent haar niets meer bekend. (De Hendrixtie Stoffels, die zich gedurende 1662 tot 1664 te Dordrecht heeft opgehouden, en over wie onlangs door Dr. Bredius een document is gevonden, moet wel een andere persoon zijn als Rembrandts Hendrickje). Haar dochter Cornelia trouwt, 18 j. oud, 3 Mei 1670 met den schilder Cornelis Suythof, wonende op de Rozengracht. Het paar vertrekt hetzelfde jaar uit hunne woning op de Lauriergracht om met het schip „Tulpenburgh" naar Indië af te zeilen, en te Batavia te gaan wonen, waar Suythof de betrekking van cipier van de burgergevangenisse ging vervullen.
Na den dood van Hendrickje kwam Rebecca Willems, wed. van Paulus Hilbrantsz als huishoudster bij Rembrandt, die meer eigenmachtig begint op te treden. De schilder Lodewyck van Ludick, aan wien Rembrandt geld schuldig is, komt 28 Aug. 1662 met hem overeen dat hij, van Ludick, „sal ontfangen ende trekken de helft van al 't gene hy, van Rhyn met schilderen comt te verdienen ende veroveren 't sedert pr°. Januari 1663 toecomende".

27 Oct. 1662 verkoopt Rembrandt het graf van zijn vrouw Saskia in de Oude Kerk, hoogstwaarschijnlijk om daarvoor een graf voor Hendrickje in deWesterkerk te koopen, de dichtstbijgelegen kerk bij de woning op de Rozengracht. De verordening luidde dat de dooden in de dichtstbijgelegen kerk van het sterfhuis begraven moesten worden. Werd dit niet gedaan, dan werd voor elke kerk die de begrafenisstoet voorbijging, telkens het begrafenisrecht geheven.
Door zijn één jaar eerdere meerderjarigverklaring, 19 Juni 1665, ontving de 24 j. Titus 5 Nov. 1665 hetgeen van zijn moeders erfdeel was overgebleven n.l. *f* 6952 en krijgt 18 Nov. 1666 van Rembrandt volmacht om voor hem „alle syne saken en affaires overal waar te nemen". 10 Febr. 1668 huwde de 27 j. Titus, die misschien een schilder van meer beteekenis zou zijn geworden, wanneer het bij zijn vader thuis niet zoo'n aaneenschakeling van financieel getob was geweest, zijn evenoude nicht Magdalena van Loo. 24 Juli staat Titus borg voor schuld van zijn vader en Vrijdag 7 Sept. reeds had zijn begrafenis plaats in de Westerkerk van uit zijn woning op „de singel over de appelmarckt in de gouden schael". Zijne weduwe Magdalena werd uit diezelfde woning den 21 Oct. van het volgende jaar (13 dagen na Rembrandts begrafenis) eveneens in de Westerkerk begraven, nalatende een dochtertje Titia, oud 7 maanden. In den boedel van Magdalena kwam o.a. voor „Drie Constboecken gevult met al de costelyckste printen die Rembrant van Ryn in syn leven gemaekt heeft". François van Bylert werd 11 Oct. 1669 tot voogd aangesteld over Titia, die later met Bylerts zoon is getrouwd en 30 Aug. 1686 verklaren François van Bylert de Jonge en Titia van Rhyn „eghtelieden" van „haeren vaeder en schoonvader" afrekening te hebben ontvangen en erkennen hem „van verdere voogdye ende administratie ontslaegen, en van alles bedanckt en gequiteert" te hebben.
4 Oct. 1669 overleed Rembrandt, die korten tijd voor zijn dood nog gewerkt heeft, en wordt 8 Oct. in de Westerkerk begraven van uit zijn woning op de „roosegraft, tegenover het doolhof". Daags na overlijden wordt op verzoek van „Juffr. Magdalena van Loo, weduwe van Titus van Ryn, en Sr. Christiaen Dusart als voocht over Cornelia van Ryn" inventaris opgemaakt van den boedel, die niet veel te beteekenen heeft. 25 April 1670 werden door den Deurwaarder Dancx „de goederen en meubelen op den bodem in verseeckeringh genomen en de camers versegelt". 18 Maart 1670 verklaart de huishoudster van Rembrandt, Rebecca Willems, dat „daegs naer 't overlijden van den voorsz. Rembrant van Ryn de weduwe van Titus, Magdalena van Loo (wier moeder n.b. kortelings was overleden) in het sterfhuis kwam en haar vroeg of er geen geld in huis was. Rebecca antwoordde neen en deelde mede dat Rembrandt het geld dat Cornelia toebehoorde voor het huishouden gedeeltelijk had aangesproken. Magdalena „seyde daerop als perplect staende: ick hoop niet, dat vader de goude pottstucken van Cornelia, daer myn de helft van toecomen genomen heeft". Even daarna kwam de voogd van Cornelia, Christ. Dusart binnen en Magdalena, niet weinig inhalig, eischte hoewel ze er heelemaal geen recht op had, den sleutel van de kast van Cornelia, nam „seecker sackje met gout naer huys, met belofte daer silvergelt voor in de plaets te brengen". Genoemde Dusart ontving 19 Sept. 1670 van den voogd van Titia van Rijn, François van Bylert, *f* 628 als terugbetaling van een schuld met den intrest d.d.: 23 Juli 1668 van Rembrandt en Titus van Rijn en geeft terug het als pand gegeven „boeck, inhoudende het werck van Lucas van Leyden, alsmede eenige tekeningen bij denzelven Lucas van Leyden getekent".
Rembrandt heeft vele lofredenaars gehad, doch er zijn er ook geweest, die over zijn kunst niet zoo de loftrompet hebben gestoken. Een dezer is de kunstschilder Gerard de Lairesse (1640—1711), die op de keerzijde van een zijner teekeningen, een ontwerp voor

een kamerbehangsel, berustende in 's Rijksprentenkabinet, aan den besteller van het behangsel heeft geschreven: „*Mijn Heer van der Laag, ik beloof de kolleure schoonder te maken als de natuer self is.* Genoemde de Lairesse, die volgens F. Schmidt-Degener (Onze Kunst 1913 No. 4) hoogstwaarschijnlijk nogwel door Rembrandt geportretteerd is, heeft op blz. 324, dl. II. van zijn „Groot Schilderboek" o.a. durven schrijven: „Men moet zich niet laaten misleiden door deze of geene manier: volgt alleenlyk de Natuur (zie het hierboven door de Lairesse geschrevene!), zo gy de Konst wil voldoen. Weg met futselen, vroeten en morssen: tast uw werk met een kloecke hand aan. Evenwel niet op zijn *Rembrands* of *Lievensz.* dat het sap gelyk drek langs het stuck neêr loope: maar gelyk en mals, dat uwe voorwerpen alleen door de Kunst rond en verheeven schijnen, en niet door kladdery."
Den 27 Mei 1852 werd op de Botermarkt (thans Rembrandtplein) te Amsterdam, een standbeeld van Rembrandt, vervaardigd door L. Royer, in tegenwoordigheid van Koning Willem III en van Prins Hendrik der Nederlanden onthuld.

HET ETSEN. In hoofdzaak geschiedt het etsen aldus: Men neemt een metalen plaat, bij voorkeur een koperen, en bedekt die met een laagje vernis (etsgrond). Hetgeen voorgesteld moet worden, wordt op het vernis geteekend en met een scherpe naald (etsnaald) nagegrift, zoodat het vernis op die plaatsen wordt weggenomen. De plaat wordt nu eenigen tijd blootgesteld aan de werking van sterkwater, nadat ook de achter- en zijkanten met een beschermende vernislaag zijn bedekt. Het sterkwater kan dus alléén inwerken op die plekken van de koperen plaat, waar het vernis door de naald is weggenomen. Nadat de plaat van het vernis is ontdaan ziet men de teekening in het koper gebeten. De voorstelling kan zonder bemiddeling van vernis en sterkwater dadelijk met een scherpe naald in het metaal gegrift worden, dit wordt genoemd „etsen met de droge naald". De etser kan slechts volledig zijn werk overzien op een afdruk van de plaat. Dit afdrukken gebeurt op deze manier: De plaat wordt met drukinkt ingewreven, daarna wordt ze afgewreven, zoodat de inkt in de ingebeten teekening blijft houden. Een iets vochtig gemaakt stuk papier wordt op de beïnkte plaat gelegd en dan onder de pers afgedrukt. De afdruk (ets) geeft de voorstelling van de tegenzijde als op de koperen plaat te zien is. De verschillende *staten* van een ets duiden aan evenzoovele herhaalde bewerkingen van de koperen plaat. De geringste wijziging of toevoeging aan de plaat doet dus een volgenden staat ontstaan. Ook wordt wel eens een tegendruk d.i. een druk van den nog natten afdruk gemaakt, welke afdruk verkregen wordt door een eenigszins vochtig stuk papier op den nog natten druk te leggen en dan voorzichtig onder de pers af te drukken. Daar de tegendruk een beeld geeft van dezelfde zijde als de voorstelling op de koperen plaat, kan de etser, als hij een verandering wil aanbrengen, die eerst op den tegendruk aangeven. (zie port. III no. VII, waar Rembrandt zulks gedaan heeft). Het drukken vereischt veel zorg, vooral bij etsen als die van Rembrandt, waarom Rembrandt dit zelf deed.
Om krachtiger gedeelten te verkrijgen wordt gebruik gemaakt van de platte droge naald (een naald met een plat geslepen punt), waarmede over de plaat gegrift wordt, zoodat op die plekken opstaande lijntjes ontstaan, zoogenaamde braamlijntjes, die bij het afdrukken fluweelachtige partijen teweegbrengen. Hoe krachtiger braam de ets vertoont, des te vroegere druk zij is. Door het veelvuldig drukken verdwijnen de opstaande braamlijntjes, waardoor het fluweelachtig aspect verloren gaat. Enkele malen heeft Rembrandt gebruik gemaakt van het graveerijzer, d. i. een stift met driekantige scherp geslepen punt, waarmede in het koper gesneden wordt.

De etsen van Rembrandt in het Rijks Prentenkabinet behooren tot de verzameling Dirck baron van Leyden, in 1807 op last van koning Lodewijk Napoleon voor het Rijk aangekocht van den oud-burgemeester Joh. Gael, die met een dochter van genoemden baron gehuwd was.

Rembrandt heeft in het geheel ruim 300 etsen gemaakt, waaronder ongeveer 70 bijbelsche voorstellingen, ruim 25 landschappen, de overige zijn portretten en talrijke studiebladen.

De prenten zijn gedateerd tusschen 1628 (portret van Rembrandts moeder) en 1661 (eene naakte vrouw met een pijl in de hand) en zijn meestal voorzien van Rembrandts naam en de letter f. (ecit) = gemaakt en het jaar der vervaardiging.

Er bestaat nog een aantal platen grootendeels in het bezit van Alvin-Beaumont te Parijs. Afdrukken van die platen kunnen niet meer als werk van Rembrandt gelden, daar de platen zóó zijn opgesneden, dat er van het oorspronkelijke zoo goed als niets is overgebleven. De plaat met het portret van den burgemeester Jan Six (zie portefeuille portretten no. VI) in het bezit van de familie Six gebleven, is nog in vrij goeden toestand, zoodat zij volgens mondelinge mededeeling van Jhr. Prof. Dr. J. Six tamelijk goede afdrukken kan geven.

De prijzen, die etsen van Rembrandt op verkoopingen kunnen opbrengen, loopen zeer uiteen. Is de te veilen verzameling van wereldberoemdheid dan is dat voor de opbrengst natuurlijk van groote beteekenis. De geldlui, die lang niet allen de mooiheid van de ets voelen, komen dan tegenover elkaar te staan en bieden als waanzinnigen tegen elkaar op, waardoor de Musea en de ware kunstliefhebbers zonder groot fortuin, veelal achter het net visschen. Zeer vroege staten, waarvan er maar enkele bestaan en bijzonder mooie drukken brengen enorme sommen op, hetgeen blijkt uit de paar voorbeelden bij de beschrijving der afbeeldingen.

Bij het samenstellen van Rembrandts biografie is dankbaar gebruik gemaakt van „Die Urkunden über Rembrandt, von Dr. C. Hofstede de Groot," eveneens van Gersaints lijst van Rembrandts prenten door Jhr. Dr. J. Six, in Oud-Holland XXVII, bij de beschrijving der etsen.

Zonder de kunstlievendheid van de directie der Koninklijke Stearine Kaarsenfabriek Gouda, de heeren I. IJssel de Schepper en Dr. A. C. Geitel, zou deze uitgave onmogelijk zijn geweest. De directeur van 's Rijksprentenkabinet, Jhr. H. Teding van Berkhout gaf bereidwillig toestemming tot reproductie.

Bij de beschrijving der reproducties zijn het nummer en de staat aangegeven volgens W. von Seidlitz „Kritisches Verzeichniss der Radierungen Rembrandts", en bij verkleining zijn de oorspronkelijke afmetingen vermeld.

De afbeeldingen zijn aan de keerzijde genummerd, omdat daarvoor aan de voorzijde niet altijd plaats was.

Bij de bijbelsche voorstellingen heeft Rembrandt niet altijd trouw het verhaal in den Bijbel gevolgd. Wanneer hij meende dat een andere actie, dan de geschiedenis zegt, mooier zou doen, dan volgde hij die meening. Zoo laat hij bij de Drie Kruisen (zie no. X) sommige der Farizeën op hun aangezicht ter aarde vallen in plaats dat zij zich op de borst slaan. Hij laat het opschrift boven het hoofd van Christus weg, waarschijnlijk omdat hij vond, dat de letters hinderlijk zouden doen. Het hoofd van Christus is niet in gebogen houding doch rechtop, etc.

Bij de Honderdguldenprent (zie no. VI) heeft Rembrandt in één voorstelling een drietal tafereelen laten zien. Christus is wel predikende voorgesteld, doch houdt zich noch met de zieken en lammen, noch met de vrouw met de kinderen, noch met zijne discipelen afzonderlijk bezig. 't Was Rembrandt blijkbaar te doen om de handelingen der personen, die zich tot Jezus wenden, naturalistisch weer te geven.

Vooral bij de bijbelsche voorstellingen werd Rembrandt beïnvloed door de prenten en teekeningen, die hij in zijn bezit had. Het is voor hen, die alles wat Rembrandt gemaakt heeft, zoowel in teekening, als in schilderij of in prent, goed in het hoofd geprent hebben, een aardige bezigheid te „ontdekken" in hoeverre hij gebruik heeft gemaakt van die prenten en teekeningen vervaardigd door de *Duitschers:* Albrecht Duerer, Israël van Meckenem, Brosamer, Martin Schongauer, Hans Holbein, Lucas Cranach, Tobias Stimmer etc., door de *Italianen;* Giulio Bonassone, Titiaan, Guido Remi, de familie Carracci, Antonio Vanni, Fed. Barocci, Michelangelo, Marcantonio, etc., door de *Nederlanders:* Lucas van Leyden, Peter Brueghel den Oude, Hendrick Goltzius, Frans Floris, Abr. Bloemaert, Maerten van Heemskerck, Hier. Cock, Pieter Coeck van Aelst, Roelant Savery, Hercules Seghers, Hendrick Goudt en van de verdere prenten en teekeningen van de „principaelste meesters van de heele werelt."

I. De opwekking van Lazarus, R. v. Rijn f. (A°. ± 1632) v. S. 73, 1e staat. Verkleind, hoog 365 m.M., breed 257 m.M. Deze ets heet de groote Opwekking van Lazarus ter onderscheiding van de kleine Opwekking van Lazarus, zie No. III. Jezus in tegenwoordigheid van zijne discipelen en Martha en Maria, de zusters van Lazarus, en de Joden, die mede gevolgd waren naar het graf van Lazarus in de spelonk, doet met machtig gebaar den doode verrijzen, met groote stem uitroepende: Lazarus! kom uit! En de gestorvene kwam uit gebonden aan handen en voeten met grafdoeken en zijn aangezicht omwonden met eenen zweetdoek.

Treffend is de groote verschrikking der schare wedergegeven. Waren de sabel, de boog met pijlen en de tulband tegen de draperie achterwege gebleven, dan zou dit aan het artistieke van het geheel zeker voordeel hebben gedaan. Wel wonder dat Rembrandt in een lateren staat, waarin de zittende figuur vooraan in een staande figuur veranderd is, die partij niet heeft uitgeslepen en de draperie heeft bijgewerkt. Sommigen meenen dat leerlingen van Rembrandt aan deze ets (de eerste groote prent, die Rembrandt maakte) hebben gewerkt, hetgeen bij nauwkeurige beschouwing niet aan te nemen is.

II. Het sterfbed van Maria, Rembrandt f. 1639. v. S. 99, 1e staat. Verkleind, hoog 412 m. M., breed 312 m.M. Rembrandt heeft, daar de dood van Maria niet in de Heilige Schrift is beschreven, volgens zijne opvatting hiervan een voorstelling kunnen geven, waarbij hij eenvoudigheid en pracht op wel wat vreemde wijze heeft laten samengaan. In een vertrek (Rembrandts groote schildercaemer?) staat, afgeschoten door groote gordijnen, een rijk, grillig gebeeldhouwd, ledikant, waarin de stervende Maria ligt. Dit ledikant doet denken aan het „vergult ledekantie, gemodelt van (Rombout) Verhulst", op de Kunst caemer, vermeld in

Rembrandts boedelbeschrijving. Maria rust met het hoofd machteloos in het kussen, hetwelk liefderijk opgehouden wordt, waarschijnlijk door Jozef. De dokter voelt met ingespannen bedenkelijk gezicht den pols van de zieltogende. Een treurende schare, waaronder Johannes met de armen weeklagend uitgestrekt, staat bij het bed. Aan de andere zijde de kolossale figuur van een Hoogepriester, die smartelijk berustend neerziet op dit droevig tooneel. Naast den priester een koorknaap, een reusachtige krootse (bisschopsstaf) in de handen houdende en achter hem een oude man, die voorovergebogen toekijkt. De persoon, bij den Hoogepriester staande, op den rug gezien, met een baret op het hoofd ziet er uit als de een of andere leerling van Rembrandts atelier.
Op den voorgrond zit aan een tafel, wellicht „de neutebomen taefel met een Doornicx cleet," in de Sydelcaemer van Rembrandts woning in de Breestraat, een schriftgeleerde, vreemd uitgedost, de handen op een groot opengeslagen boek houdende en het hoofd naar de stervende Maria gewend. Boven het ledikant een engel, in zegenend gebaar, engeltjes en cherubijntjes, die Maria bij haar hemelvaart opwachten. Hoewel bijna alle personen, stuk voor stuk, prachtig de gemoedsstemming uitdrukken en daardoor de aandacht vragen, blijft de stervende Maria toch de hoofdfiguur. Alom heerscht angstig-doodsche stilte.

III. De opwekking van Lazarus, Rembrandt f. 1642. v. S. 72. Deze ets wordt genoemd de kleine Opwekking van Lazarus, ter onderscheiding van de ongeveer tien jaar vroeger gemaakte ets, de groote Opwekking van Lazarus, zie No. I. In deze schetsachtige prent heerscht meer eenvoudigheid, meer innigheid dan in de groote prent. Ook hier weder zijn de verschillende gemoedsuitdrukkingen der personen bewonderenswaardig.

IV. De Grafdraging, Rembrandt. (Ao. ± 1645) v. S. 84. Jozef van Arimathea en Nicodemus, gevolgd door de mannen en vrouwen, die met hen gekomen waren uit Galilea, zijn met het doode lichaam van Christus het in een rots gehouwen graf genaderd. Indrukwekkend doet deze sombere stoet vol eenvoud. Op een hoogte zien eenige menschen naar hetgeen beneden hen plaats vindt. Links vooraan schijnt Rembrandt eerst iets anders te hebben willen afbeelden, dat hij getracht heeft weer weg te maken. Deze prent is op dezelfde wijze geëtst als No. III.

V. In de Synagoge, Rembrandt f. 1648. v. S. 126, IIe staat. Hoewel dit prentje in de portefeuille met bijbelsche voorstellingen eigenlijk niet thuis behoort, is het om zijne bijzondere aantrekkelijkheid er toch maar in opgenomen. De figuurtjes doen prachtig, vooral de twee oudjes, die met elkaar in gesprek zijn en daarbij sterk gesticuleeren. Er heerscht een echte kerkatmosfeer in dit tafereel.

VI. Christus, de zieken genezend. Ao ± 1650 v. S. 74, I^e staat. Verkleind, hoog 278 m.M., breed 390 m.M. Deze prent werd reeds in het begin der XVIIIe eeuw de honderdguldenprent genoemd, omdat zij op eene veiling honderd gulden zou hebben opgebracht. Rembrandt heeft niet alleen afgebeeld de zieken die genezing vragen, doch ook de zegening der kleine kinderen en het geval met den rijken jongeling. Alzoo werden de stommen sprekende, de lammen gezond, de kreupelen wandelende en de blinden ziende. Een genot is het te zien, hoe Rembrandt in alle figuren een voor een de verschillende uitdrukkingen van smeekend-vragen en allerlei kwalen heeft afgebeeld. Treffend vooral, ondersteunend geleid door een vrouw, is de oude man die nog op zijn leeftijd

vol vertrouwen genezing komt zoeken. Op den voorgrond een kuil waarover een bladerlooze tak als afscheiding van deze tooneelen van ellende en de voorstellingen ter andere zijde, waar Christus kleine kinderen worden gebracht opdat hij hun de handen zou opleggen en bidden en waar de peinzende rijke jongeling zit bij de discipelen en de disputeerende Schriftgeleerden en Farizeën. Hoe teeder de jonge vrouw, in de armen een kindje houdende, dat naar den predikenden Jezus opziet. De rijke jongeling, die vele goederen heeft, zit met de hand voor den mond bedroefd nadenkend over hetgeen Jezus hem heeft gezegd: Zoo gij wilt volmaakt zijn, ga heen, verkoop wat gij hebt en geef het den armen en gij zult een plaats hebben in den hemel. Jezus zeide tot zijne discipelen: Voorwaar ik zeg U dat een rijke bezwaarlijk in het Koninkrijk der hemelen zal ingaan en ook: het is lichter dat een kemel ga door het oog van een naald dan dat een rijk man inga in het Koninkrijk Gods.

Op de achterzijde van de ets heeft de kunstkooper Jan Pietersz. Zoomer geschreven: Vereering van mijn speciale vriendt Rembrandt tegens de pest van M. Anthony. (Prent van Marcantonio Raimondi, beschreven bij Bartsch nº. 147).

Op een exemplaar in de Bibliothèque Nationale te Parijs heeft H. F. Waterloos o.a. geschreven:

Hier hellept Jezus handt den zieken. En de kind'ren
(Dat's Godtheyt!) zaalicht hij: En strafft ze die 'r verhind'ren
Maar (ach!) den Jong'ling treurt. De schrifftgeleerden smaalen
't Gelooff der heiligen, en Christi godtheits straalen.

In het laatst der XVIIIᵉ eeuw heeft de kapitein en etser W. Baillie den — vandalen — moed gehad de koperen plaat, na haar te hebben opgesneden, in vier stukken te deelen, waarvan afdrukken in het Rijksprentenkabinet aanwezig zijn.

(Op de veiling „Theobald", bij Gutekunst te Stuttgart, 12—14 Mei 1910 bracht een ex. ruim f. 20.000.— op).

VII. De vlucht naar Egypte, Rembrandt f. 1651. v. S. 53. Jozef trekt 's nachts met vrouw en kind van Bethlelem naar Egypte op aanraden van een engel, die hem in den droom verschenen was, zeggende: sta op en neem tot u het kindeken en deszelfs moeder en vlied in Egypte en wees aldaar tot dat ik het u zeggen zal want Herodus zal het kindeken zoeken om hetzelve te dooden. Maria op een ezel gezeten draagt het kindje onder haar mantel verborgen, terwijl Jozef met een brandende lantaarn in de hand den ezel aan den toom leidt.

VIII. Christus predikend, Aº. ± 1652. v. S. 67. Deze ets wordt ook wel Latombes prent genoemd, naar den kunsthandelaar Pieter de la Tombe „een beminnaar van Schilderijen en Prentkonst". (De boedelbeschrijving van Rembrandt vermeldt twee schilderijen n.l. „een rijcke man van Palma Vetio" (Vecchio) en „een groot stuck van de Samaritaense vrouwe van Sjorjon (Giorgione), waarvan „de helft Pieter de la Tombe toecomt").

Christus staat in predikende houding, omringd door de discipelen, de Schriftgeleerden en Farizeën, voor de kleine kinderen die tot hem gebracht werden opdat hij hun de handen zou opleggen en bidden, tot de discipelen zeggende: en verhindert dezelve niet want dezulken is het Koninkrijk van God. Naast Christus is Johannes gezeten. (Dr. Corn. Hofstede de Groot in den Rembrandt Bijbel zegt dat het de rijke jongeling is). De vrouw, op den grond gezeten houdt een kindje in de armen, terwijl naast haar een tweede kind languit bij een tol op den grond ligt. Ook hier weder is het een genot één voor één de personen die onder

den indruk van het gesprokene zijn, te beschouwen. (In de veiling bij Gutekunst, Stuttgart 13—18 Mei 1911 bracht een ex. ± *f* 1700 op en in de veiling bij Gutekunst, Stuttgart 12—14 Mei 1910, ± *f* 4000).

IX. Christus disputeerende met de leeraren, Rembrandt f. 1652. v. S. 65, 1e staat. De 12 j. Jezus staat sprekende in den tempel te midden der leeraren. Allen, die hem hoorden ontzetten over zijn verstand en zijne antwoorden. De verschillende wijzen van aandachtig luisteren zijn voortreffelijk weergegeven, terwijl bijna allen den blik naar Jezus gericht hebben. De ets ziet er uit als vlug met de pen geschetst.

X. De kruisiging, Rembrandt f. 1653. v. S. 78. 1e staat. Verkleind, hoog 382 m.M., breed 448 m.M. Het oogenblik is weergegeven dat Jezus, het hoofd gebogen, den geest heeft gegeven, na den edik genomen en uitgeroepen te hebben: „Het is volbracht". Er heerscht reeds duisternis en aardbeving. Christus hangt in volle berusting tusschen de twee boosdoeners aan het kruis. (Rembrandt heeft Christus niet met gebogen hoofd voorgesteld). De houding van den boosdoener, die met Jezus in het Paradijs zal komen, verraadt kalmte, die van den anderen boosdoener onrust. De drie kruisen en de omgeving worden door fel hemellicht bestraald. Bij den geliefden discipel Johannes, die naar Jezus voeten voorovergebogen staat en het kruis omvat, ligt Maria in zwijm, omringd door haar zuster, door Maria Magdalena, door Maria de vrouw van Klopas en door eenige discipelen en de verdere vrouwen en mannen, die Jezus naar Golgotha gevolgd waren, allen smartgebaren makende. Bij den boosdoener ter linkerzijde de ruiters en de geknielde hoofdman, die uitroept: Waarlijk deze was Gods Zoon!
Onder de opperpriesters, schriftgeleerden, ouderlingen en Farizeën heerscht ontsteltenis en verwarring. Sommigen vallen op hun aangezicht, zeer bevreesd en twee loopen, gevolgd door een hond, bang weg.
Hoe mooi de overige partijen van de prent ook zijn, de ruiters bij den boosdoener links treffen niet zoo, daar zij een maskerade-achtig idee opwekken en de paarden en de kameel er wat houterig uitzien. Het in breede stralen neervallend licht vond Rembrandt waarschijnlijk te schel en over een te groot gedeelte van de voorstelling verspreid, waarom hij in een lateren staat vele veranderingen heeft aangebracht. In de plaats van het paard met den ruiter, geheel links, is een steigerend paard geëtst. De troep ruiters bij het kruis is geheel omgewerkt, slechts twee paarden in geheel anderen stand zijn te zien. De boosdoener rechts is geheel in het donker en over de geheele plaat heeft Rembrandt allerlei lijnen aangebracht, loopende kris en kras over en in elkaar, zoodat verscheidene partijen, ook door gedeeltelijke uitslijping bijna niet meer zichtbaar zijn. Het geheel heeft nu een veel meer fantastisch en veel meer indrukwekkend voorkomen.
Ware het niet dat hij te veel van zijn pracht zou verliezen, dan zou deze staat zeker voor reproductie genomen zijn.
Dr. Corn. Hofstede de Groot ziet in dezen gereproduceerden staat afgebeeld „de Hoofdman in bespotting voor het kruis neergeknield", hoewel er reeds heerscht duisternis en aardbeving en de menigte vol angst wegvlucht. Dr. Jan Veth in de premie-uitgave 1904 van de Vereeniging tot Bevordering van Beeldende Kunsten deelt mijne opvatting. Dr. Hofstede de Groot (zie Rembrandt-Bijbel, 2 fol. banden uitgegeven bij Scheltema & Holkema's Boekhandel) houdt het er verder voor, dat door het gedeeltelijk omwerken der voorstelling Rembrandt pas het oogenblik heeft willen geven dat Jezus den geest geeft en dat de hoofdman uitroept „Waarlijk deze mensch was rechtvaardig".

XI. Ecce Homo. Rembrandt f 1655. v. S. 76, IVe staat. Verkleind, hoog 357 m.M., breed 455 m.M. Op een estrade voor het rechthuis met caryatiden, de Gerechtigheid en Hercules voorstellende, staat Christus met gebonden handen naast Pilatus. Krijgsknechten en de man met de kan en het bekken, waarin Pilatus later zijne handen wiesch, uitroepende: ik vind geen schuld in hem en wasch mijne handen in onschuld, staan erbij. Pilatus, op Christus wijzende, vraagt aan het volk: welken wilt gij dat ik u zal loslaten, Barabbas of Jezus? Het tierende volk, opperpriesters en ouderlingen riepen: Bar-abbas. Op de trap staat bij de priesters een moeder (Hendrickje Stoffels ?), die teeder op haar zuigeling neerziet, een voorstelling van opkomend leven, in tegenstelling met het eindigend leven van Christus. Voor het geopende raam links zit de vrouw van Pilatus, die om Jezus wil veel in den droom geleden had, het oordeel der menigte af te wachten.
Op een lateren staat heeft Rembrandt de groep voor de estrade uitgeslepen en op die plaats twee steenen bogen met diep donker fond aangebracht, waartusschen een riviergod. Rembrandt heeft de verandering waarschijnlijk gemaakt om de groep waarvan Jezus de hoofdpersoon is, meer te doen uitkomen en ook om, evenals bij de Drie Kruisen, het geheel een meer schilderachtig effect te geven. Bij het samenstellen van deze voorstelling heeft de kunstenaar heel in de verte in toepassing gebracht de compositie van de Ecce Homo, door Lucas van Leyden, beschreven bij Bartsch No. 71, lang zoo direct niet als dit het geval is bij de „Terugkomst van den verloren zoon", v. S. 91, naar de houtsnede door Maerten van Heemskerck, of bij de „Maria zittende met het Kind Jezus in de armen", v. S. 63, naar de prent door Andrea Mantegna, beschreven bij Bartsch 8.

XII. Tocht uit Egypte. Rembrandt f. 1654. v.S. 55. Jozef trekt met Maria, die met het kind Jezus op een ezel gezeten is, door een beek, op weg zijnde naar het land van Israël nadat hem, na den dood van Herodes, een engel in den droom verschenen was, hem zeggende: Sta op, neem het Kindeken en deszelfs Moeder tot U, en trek in het land van Israël.
Deze ets is veel schilderachtiger en gevoeliger gedaan dan Rembrandts drie jaar vroeger geëtste voorstelling „de vlucht naar Egypte" (zie no. VII.)

I

Rembrant

IV

V

VI

VII

VIII

IX

X

XI

XII

GEBROEDERS BINGER
AMSTERDAM

